

بحران اوکراین و
پیامدهای آن بر
روابط خارجی
جمهوری اسلامی
ایران

سمینار سفر - اردیبهشت و خرداد ۱۴۰۲

ما حضور در جنگ اوکراین را فاطمانه و صریحا رد می کنیم و ایدا چنین چیزی صحت ندارد. جنگ اوکراین را آمریکا برای گسترش ناتو به شرق به راه انداخت و اکنون نیز در حالی که مردم اوکراین گرفتار و دچار مشکلات هستند، بیشترین سود را از جنگ، آمریکا و کارخانجات اسلحه سازی آن می برد و به همین علت مانع کارهای لازم برای خاتمه جنگ می شود.

مقام معظم رهبری، ۱ فروردین ۱۴۰۲

۱) آخرین وضعیت جنگ اوکراین

حمله همه جانبه ارتش روسیه به اوکراین در شرایطی در ۵ اسفند ۱۴۰۰ آغاز شد که هشدارهای مکرر مسکو به آمریکا و ناتو و درخواست های کرملین برای توجه غرب به ملاحظات امنیتی آن، در ماه های منتهی به این حمله، کاملاً نادیده گرفته شده بود. دو روز قبل از آن مسکو، استقلال دو جمهوری لووانسک و دونتسک در شرق اوکراین را به رسمیت شناخته بود.

اما جنگی که تصور می شد ظرف چند روز یا چند هفته با سقوط دولت اوکراین و اشغال کی یف به پایان برسد، پس از گذشت ۱۴ ماه همچنان ادامه داشته و هیچ چشم انداز کوتاه مدتی برای پایان وجود ندارد. علیرغم موفقیت اولیه ارتش روسیه، بویژه محاصره کیف (پایتخت) و خارکف (دومین شهر بزرگ اوکراین) بتدریج با گسترش حمایت های تسلیحاتی ناتو از اوکراین، روسیه ابتکار عمل میدانی را از دست داد. به گونه ای که بسیاری از مناطق اشغال شده مجدداً به نیروهای اوکراینی واگذار شد. فقدان برنامه ریزی نظامی دقیق و پشتیبانی ضعیف از نیروهای عمل کننده باعث شد تا روسیه نتوانست مطابق انتظارات به نتیجه مطلوب دست پیدا کند. با این حال، طی ۵ ماه گذشته، علیرغم درگیری های سنگین در برخی از مناطق شرقی اوکراین، جنگ در یک وضعیت منجمد باقی مانده و هیچکدام از طرفین نتوانسته موفقیتی در میدان داشته باشد.

مهم ترین تحول هفته های آتی جنگ، ضدمحمله احتمالی اوکراین علیه روسیه است که با هماهنگی و هدایت نظامی و اطلاعاتی آمریکا انجام خواهد شد. پیش بینی می شود حدود ۶۰ هزار نیروی اوکراینی، ۲۵۰ دستگاه تانک و ۳۵۰ دستگاه نفربر

در این حمله مورد استفاده قرار گیرد. گفته می شود اوکراین درصدد است

برخی از مهم ترین شاخص های جنگ اوکراین به شرح زیر می باشد:

- مناطق اشغالی در اختیار روسیه: شبه جزیره کریمه، استان لوهانسک و بخش هایی از استان های دونتسک، زاپاروژیا و خرسون برابر با حدود ۱۵ درصد مساحت خاک اوکراین.

- مجموع کمک های غرب به اوکراین: بالغ بر ۱۵۶ میلیارد دلار کمک نظامی، اقتصادی و بشردوستانه به اوکراین تعهد شده است که از این میزان ۷۱ میلیارد دلار تعهد آمریکا، ۴۲ میلیارد دلار اروپا و ۲۳ میلیارد دلار به تعهدات سایر کشورهای جهان اختصاص دارد.

- تلفات ارتش روسیه: بیش از ۲۰۰ هزار نفر. از این تعداد بین ۴۰ تا ۶۰ هزار نفر کشته شده اند.^۱

- تلفات ارتش اوکراین: بیش از ۱۰۰ هزار نفر (کشته و زخمی)

- از شهریور ۱۴۰۱ تاکنون روسیه دستکم ۱۵ حمله گسترده موشکی علیه زیرساخت های نظامی و شهری اوکراین به استعداد بیش از ۱۲۰۰ موشک انجام شده و حدود ۴۰ درصد تاسیسات انرژی اوکراین منحل آسیب جدی شده است.

- عمده ترین تحریم ها علیه روسیه: توقیف ۳۲۰ میلیارد دلار دارایی بانک مرکزی روسیه، قطع دسترسی اغلب بانکهای روسیه به سوئیفت، بستن حریم هوایی و دریایی کشورهای غربی بر روی کشتی ها و هواپیماهای روسی، توقیف دارایی شخصیتها و مقامات سیاسی روسی به میزان حدود ۱۰۰ میلیارد دلار، خروج شرکت های بزرگ نفتی، صنعتی، خودروسازی و... از روسیه.

- آبان سال ۱۴۰۱ روسیه با برگزاری یک همه پرسی در مناطق اشغالی و به استناد نتایج آن، ۴ استان اشغالی را به خاک خود ضمیمه کرد.

- ۵ اسفند، چین طرح صلح ۱۲ ماده ای خود را برای توقف جنگ اوکراین ارائه کرد. این طرح با حمایت روسیه و واکنش

^۱ بر اساس گزارش محرمانه ای که نیمه دوم فروردین ماه از وزارت دفاع آمریکا به رسانه ها درز کرد، تلفات ارتش روسیه در پایان نخستین سال جنگ فقط ۱۲ هزار نفر و تلفات اوکراین حدود ۷۰ هزار نفر تخمین زده شده است. اما تحلیلگران آمریکایی ادعا می کنند که این آمار توسط هکرمای روسی دستکاری شده است.

- احتیاط آمیز اوکراین مواجه شد. اغلب کشورهای غربی این طرح را ناقص و نامین کننده منافع روسیه عنوان کرده اند.
- ۲۶ اسفند، دادگاه کیفری بین المللی حکم بازداشت پوتین را صادر کرد. این دادگاه، اتهام پوتین را «ارتکاب جنایت جنگی با انتقال اجباری کودکان اوکراینی به روسیه» عنوان کرده است.
- بانک جهانی: طی ۱۰ سال آینده بازسازی اوکراین دستکم نیاز به ۴۱۱ میلیارد دلار دارد. تاکنون در این جنگ ۲ میلیون واحد مسکونی از بین رفته و یک پنجم مراکز بهداشتی و درمانی آسیب دیده است.

۲) منازعه اوکراین و روابط دوجانبه ایران-اوکراین

جنگ روسیه و اوکراین به دلیل ماهیت و آثار آن، بر تحولات جهانی موثر بوده و منافع جمهوری اسلامی ایران را نیز تحت تأثیر قرار داده است. نسبت و ارتباط جمهوری اسلامی ایران با این جنگ نیز با توجه به تحولات آن تعبیر کرده و ابعاد جدیدی یافته است.

این جنگ، روابط دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران و روسیه را بیشتر از قبل در معرض دید و ارزیابی ناظران بیرونی قرار داده است. در این فضا روابط جمهوری اسلامی ایران با اوکراین از یک سو و با جامعه غربی، بویژه اتحادیه اروپا، از سوی دیگر کاملاً تحت الشعاع قرار گرفته است.

شتاب اثرگذاری این منازعه بر روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران از تیر ۱۴۰۱ و همزمان با انتشار اخباری مبنی بر ارسال پهپادهای جنگی ایران به روسیه برای حمله به اوکراین افزایش یافته است.

دولت اوکراین به بهانه استفاده روسیه از پهپادهای ایرانی، از شهریور ۱۴۰۱ روند کاهش روابط دوجانبه را آغاز کرد. این روند با ابطال اعتبارنامه سفیر جمهوری اسلامی ایران در اوکراین و کاهش تعداد کارکنان دیپلماتیک جمهوری اسلامی ایران در کی‌یف آغاز و با لغو یا تعلیق برخی موافقتنامه‌های دوجانبه و اعمال تحریم علیه افراد و نهادهای ایرانی ادامه دارد. علاوه بر این، سفارت جمهوری اسلامی ایران در اوکراین طی مدت باد شده با محدودیت‌های جدی از سوی دولت، نهادها و شرکت‌های طرف قرارداد مواجه بوده است.

۲-۱) روند اقدامات و اظهارات مخرب طرف های اوکراینی در روابط دوجانبه:

- اقدام اوکراین برای کاهش سطح روابط با لغو اعتبارنامه سفیر جمهوری اسلامی ایران در ۱ مهر ۱۴۰۱ و کاهش تعداد دیپلماتهای سفارت ج.ا.ایران در کی‌یف به دو نفر از تاریخ ۴ مهر؛
- ۲۷ مهر: ابلاغ پیام وزیر امور خارجه اوکراین مبنی بر قصد این کشور برای قطع روابط با جمهوری اسلامی ایران در صورت انبئات کمک نظامی ایران به روسیه؛
- ۱۷ آبان ۱۴۰۱: تصویب بیانیه ای علیه آنچه که حمایت ایران از تجاوز مسلحانه به اوکراین عنوان می شود، در پارلمان این کشور. (با ارسال یک یادداشت به بیانیه پاسخ داده شد)
- آغاز روند لغو و تعلیق اسناد همکاری دولتی بین ایران و اوکراین از سوی دولت اوکراین از آبان ۱۴۰۱ (۵ سند در حوزه های بانکی، قضایی، مطالعاتی و استاندارد لغو شده است)
- اظهارات رئیس جمهور اوکراین در کنگره آمریکا ۱ دی ۱۴۰۱ : روسیه در سیاست نسل کشی خود یک متحد پیدا کرده است: ایران. بهبادهای کشته شده ایران که صدها فروند آن به روسیه ارسال شده است، تهدیدی برای زیرساخت های کلیدی ماست. اینگونه یک تروریست، (تروریست) دیگر را پیدا کرد. اگر اکنون جلوی آنها را نگیریم، در آینده به سایر متحدان شما نیز حمله خواهند کرد. (با ارسال یک یادداشت به بیانیه پاسخ داده شد)
- ۱۳ بهمن، وزیر امور خارجه اوکراین اعلام داشت که تصمیم برای قطع روابط دیپلماتیک با ایران با توجه به رفتارهای آتی تهران، ممکن است در هر زمانی اتخاذ شود.
- ۱۲ اسفند، نخست وزیر اوکراین:
 - ایران هم‌دست جنایتی است که روسیه در اوکراین مرتکب شده و باید پاسخگو باشد زیرا سلاح ها و تجهیزات و بهبادهای خود را برای ویران کردن زیرساخت های

غیرنظامی و کشتن غیرنظامیان در اختیار روسیه قرار داده است.

• هنگامی که دادگاه رسیدگی به جنایات تشکیل شود، ایران و روسیه و رهبر نظامی آن پاسخگو خواهند بود و مسولیت سیاسی قتل‌هایی را که با استفاده از تسلیحات ساخت ایران صورت می‌گیرد، بر عهده خواهند داشت.

- ۲۷ اسفند، ریاست جمهوری اوکراین اعلام کرد که ۱۴۱ نهاد ایرانی و روسی را تحریم کرد. این تحریم‌ها شامل مسدودسازی دارایی‌ها، فعالیت‌های تجاری، تعلیق تعهدات در نوافذات اقتصادی و مالی و منع انتقال فناوری به آنهاست.

- ۱۰ فروردین ۱۴۰۲، اوکراین تعداد دیگری از شرکت‌ها و افراد ایرانی را تحریم کرد.

- ۵ فروردین، نماینده ویژه رئیس‌جمهور اوکراین در امور خاورمیانه:

• اوکراین مایل است روابط عادی با ایران را حفظ کند اما برای این منظور تهران باید تحویل تسلیحات به روسیه را متوقف نماید با حداقل استفاده روسیه از بهیادهای خود علیه اوکراین را محکوم نماید.

• اوکراین در تمام سطوح عدم پذیرش فاطحانه ارسال بهیادهای ایرانی به روسیه را اعلام کرده است.

۲-۲) اقدامات انجام شده:

- تاکنون ۶ دور گفتگوی تلفنی بین وزرای امور خارجه دو کشور انجام شده است. آخرین گفتگوی تلفنی وزیر امور خارجه با هم‌نای اوکراینی ۶ آبان ۱۴۰۱ انجام گرفت.

- طرف اوکراینی علیرغم پیگیری‌ها، با انجام هفتمین گفتگو موافقت نکرد.

- ۲۳ آبان ۱۴۰۱، مذاکرات دوجانبه کارشناسی بین ایران و اوکراین در عمان برگزار شد.

نکته حائز اهمیت آن است که کیفیت همکاری های نظامی آتی ایران و روسیه نقش مهمی در آینده روابط دوجانبه ایران-اوکراین خواهد داشت. چنانچه تعامل نظامی ایران و روسیه از سطوح فعلی فزاتر رفته و در حوزه تسلیحات راهبردی وارد شود، امکان قطع روابط اوکراین با جمهوری اسلامی ایران دور از انتظار نیست.

با این حال، پیگیری ابتکارات دیپلماتیک جمهوری اسلامی ایران برای مدیریت روابط با اوکراین ضروری است. هرگونه تعامل سازنده با طرف اوکراینی می تواند عوارض منفی منازعه اوکراین بر روابط ایران و اتحادیه اروپا را نیز به کمترین میزان تقلیل دهد. برای تحقق این امر لازم است که همفکری و هماهنگی لازم فی‌مابین کلبه نهادهای دخیل در این موضوع ذیل چتر شورای عالی امنیت ملی صورت پذیرد.

همچنین مناسب است راه اندازی دفتر سفارت جمهوری اسلامی ایران در مولداوی به عنوان یک اقدام احتیاطی در مواجهه با قطع احتمالی روابط اوکراین با ایران در دستور کار قرار گیرد.

۳) منازعه اوکراین و روابط دوجانبه ایران- اتحادیه اروپا

ادعای دولت های غربی مبنی بر حمایت نظامی جمهوری اسلامی ایران و ارسال پهپاد به روسیه به منظور استفاده در جنگ اوکراین، به یکی از جدی ترین چالش های روابط جمهوری اسلامی ایران و اروپا تبدیل و باعث تشدید فشارهای دولت های اروپایی علیه ایران شده است.

اگرچه ابتکار جمهوری اسلامی ایران برای مذاکره دوجانبه با اوکراین، به منظور اتهام زدایی از کشورمان شدت انتقادات و فضای سنگین رسانه ای موجود را تا حدودی تقلیل داده اما از زاویه نگاه اوکراین و اتحادیه اروپا ایران کماکان یکی از نامین‌کنندگان تسلیحات روسیه در جنگ اوکراین و یکی از طرف های جنگ! به شمار می‌رود. از این منظر بر تعاملات کشورمان

موثر بوده و حتی مذاکرات احیای برجام را نیز تحت الشعاع قرار داده است. با توجه به اهمیت موضوع و اتخاذ تدابیر لازم ضرورت دارد نحوه نگرش اروپا به ارتباط ایران با جنگ اوکراین و همچنین نحوه تعامل با اروپا در این زمینه مورد بررسی قرار گیرد.

۳-۱) نگاه اروپا به جنگ اوکراین و نسبت جمهوری اسلامی ایران با این جنگ

- جنگ اوکراین، ساختار مبتنی بر نظام امنیتی ۸۰ ساله اروپا پس از جنگ جهانی دوم را با چالش جدی مواجه ساخته است.
- اروپا تحویل پهباد از سوی ایران به روسیه را مسلم می داند و تکذیب ادعاها توسط جمهوری اسلامی ایران، از سوی اروپا مسموع نیست.

- از نگاه اروپا، ایران در حمایت از اهتمام روسیه به جنگ، تضعیف مستقیم منافع امنیت محوری اروپا را هدف قرار داده است. اروپا تأکید می کند که ارسال پهبادها به روسیه یک اشتباه استراتژیک بود.

- اروپا ادعا می کند که روسیه از پهبادهای ایرانی برای هدف قرار دادن زیرساخت های غیرنظامی اوکراین استفاده می کند که موجب شکل گیری جانیات جنگی شده است.

- اروپا ارسال کمک های نظامی به روسیه را به مثابه نقض قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت مثل متحد دانسته و آن را در راستای سیاست بیطرفی ایران نمی داند.

- اروپا همچنین خواستار آن است که ایران گام را فراتر نهد و مبادرت به ارسال موشک های بالستیک به روسیه نماید زیرا در این صورت تنش ها افزایش یافته و موجب وخیم تر شدن روابط ایران با اروپا به شکلی بی بازگشت خواهد شد.

۳-۲) اروپا چه هدفی را دنبال می کند؟

- به نظر می رسد هدف اروپا (غرب) از بزرگنمایی نقش ایران در جنگ اوکراین، چیزی فراتر از بازداشتن ایران از حمایت از روسیه است. احتمالاً هدف اصلی، بازداشتن روسیه از ایجاد ائتلاف علیه غرب است.

- غرب درصدد است با برجسته کردن مساله پهبادها و تحمیل هزینه به ایران، کشورهای بزرگ مثل چین و هند و درمرحله

بعد، کشورهای تحت تاثیر روسیه مثل بلاروس، قزاقستان و ... را از همکاری با روسیه بازدارد.

۳-۲) نحوه تعامل با اروپا در خصوص جنگ اوکراین

با توجه به تهدیدات ناشی از اتهام زنی اروپا به ایران در موضوع جنگ اوکراین، بویژه احتمال اترگذاری آن بر توافق هسته ای و نیز تعقیب حقوقی اتباع جمهوری اسلامی ایران به اتهام مشارکت در جنایات جنگی روسیه در اوکراین، اتخاذ راهکاری برای خروج از وضعیت فعلی در روابط با اتحادیه اروپا ضرورت دارد. مقدمه این موضوع نیز ارزیابی از تبعات تعامل کشورمان با اروپا در این زمینه است که بدان اشاره می شود:

۳-۲-۱) آثار مثبت احتمالی

- ممانعت از اترگذاری جنگ اوکراین بر سایر مسائل مهم جمهوری اسلامی ایران از جمله پرونده هسته ای؛
- مهار تنش در روابط جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا؛
- پیشگیری از تبعات حقوقی جنگ اوکراین بر دولت و اتباع جمهوری اسلامی ایران، به بهانه حمایت و مشارکت در جنایات جنگی روسیه؛
- جلوگیری از انزوای جمهوری اسلامی ایران در عرصه بین المللی؛
- توقف روند تحریم های غرب علیه جمهوری اسلامی ایران به بهانه جنگ اوکراین؛
- ممانعت از قطع روابط دیپلماتیک اوکراین با ایران.

۳-۲-۲) پیامدهای منفی

- حساسیت جدی و ناخرسندی احتمالی روسیه از تعامل ایران با اروپا که می تواند طیفی از واکنش های آشکار و پنهان را به دنبال داشته باشد؛
 - کاهش اعتماد دوستان و متحدان نزدیک جمهوری اسلامی ایران به کشور به ظن تغییر راهبرد ایران در قبال جنگ اوکراین؛
 - احتمال تبدیل این مذاکرات به اهرم فشار جدیدی از سوی اروپا علیه جمهوری اسلامی برای تنازل از راهبرد عدم مذاکره در خصوص مسائل منطقه ای یا موشکی.
- با عنایت به مراتب فوق باید دید که وزنه آثار مثبت تعامل با اروپا در مساله جنگ اوکراین برای منافع جمهوری اسلامی ایران سنگین تر خواهد بود یا پیامدهای منفی آن. اما به هر ترتیب چنانچه تعامل با اروپا مدنظر باشد،

۳-۲) پیشنهاد می شود تاکتیک های زیر در دستور کار قرار گیرد:

۱. انذار ظرف اروپایی مبنی بر اجتناب از سوق دادن ایران به سمت روسیه؛ نلویحا به طرف اروپایی گفته شود در شرایطی که غربیها هزینه هایی را به اتهام مشارکت ایران تحمیل کرده اند، این اقدام می تواند زمینه ساز ترغیب ایران برای بهره گیری از منافع اقتصادی همراهی با روسیه باشد.

۲. بررسی امکان استغاده از ظرفیت همکاری های نزدیک ایران و روسیه به عنوان ابزار جانه زنی و مذاکره با طرف اروپایی. شاید لازم باشد مجموعه ای از موضوعات شامل اوکراین، حقوق بشر و هسته ای به صورت یک بسته جامع مدنظر قرار گیرد.

ملاحظه: این تاکتیک احتمالا در بین نهادهای ذربیط داخلی، کمتر طرفدار خواهد داشت.

۳. افزایش رابزنی و تعامل با کشورهای اروپای شرقی و همسایگان مهم اوکراین بویژه لهستان و مجارستان.

۴. لازم است در مذاکرات با طرف های اروپایی انگیزه اوکراین از بزرگنمایی نقش ایران غیرواقعی نشان داده شود. این مفهوم منتقل شود که اوکراین با هدف جلب کمک های بیشتر موضوع ارسال بهیاد را برجسته می کند.

۵. همچنین به طور روشن باید متذکر شد که اروپا در زمان جنگ ایران و عراق، با وجود آگاهی از متجاوز بودن عراق، حمایت نظامی گسترده ای را از عراق به عمل آورد. شاید اروپایی ها فراموش کرده باشند ولی ما هواپیماهای میراژ و موشک های سوپراتاندارد فرانسه را فراموش نکرده ایم. ما ارسال تسلیحات شیمیایی آلمان برای عراق را فراموش نکرده ایم.

۶. اروپایی ها ادعا می کنند اطلاعاتی از اوکراین دریافت کرده اند که مشارکت ایران در جنگ را اثبات می کند. اما در پاسخ درخواست برای ارائه مدارک و شواهد از سوی طرف ایرانی بیان می کنند که مدرکی برای ارائه ندارند. این تناقض در گفتار از سوی اروپا، قابل توجه است.